

дуться. Приводятся примеры композитов, содержащих в качестве первого члена компоненты *krótko-* и *dlugo-*, которым соответствуют русские словосочетания, содержащие адъективы *короткий* / *длинный* (*krótkodystansowiec* – бегун на короткие дистанции, спринтер; *dlugodystansowiec* – бегун на длинные дистанции, стайер). Приводятся также фразеологизмы, содержащие основные номинации параметров временной и пространственной протяженности, соответствия которых в одном из сопоставляемых языков не содержат ни этих номинаций, ни каких-либо эквивалентов с указанным значением (например, *trzymać krótko* – держать в ежовых рукавицах). Рассматриваются также словообразовательные потенции лексем *короткий* / *краткий*, *долгий* / *длинный*, *długi*, *krótki*. Например, экспрессивные суффиксы *-aśn-*, *-achn-*, *-utk-*, *-uteńk-* в польском (*długachny*, *długaśny*, *króciutki*, *króciuteńki*).

В.А. Арцёмава (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

КАНТРАСТЫЎНЫ АНАЛІЗ ЯК МЕТАД ВЫЯЎЛЕННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай СПЕЦЫФІКІ СЕманТЫКІ БЕЛАРУСКІХ І АНГЛІЙСКІХ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ АДЗІНАК

У лінгвістычных даследаваннях разам з тэрмінам *супастаўляльная лінгвістыка* ўжываецца тэрмін *кантрастыўная лінгвістыка*. І.А. Сцярынін разглядае *кантрастыўную* як асобную галіну мовазнаўства, што даследуе толькі дзве мовы – родную і замежную. Параўнанне вядзецца ў напрамку ад адзінкі адной мовы да яе магчымых адпаведнікаў у іншай мове. Мэтай даследавання выступае «выяўленне адрозненняў у семантыцы і функцыях адзінкі адной мовы ў параўнанні з яе магчымымі адпаведнікамі ў іншай мове. Галоўнае пры гэтым – устанавленне адрозненняў, падабенствы выяўляюцца аўтаматычна» [1, с. 25]. Сам кантрастыўны аналіз беларускіх і англійскіх ФА з прасторавай семантыкай складаецца з сямі этапаў.

Этап I. Вылучэнне тэматычнай групы фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай у зыходнай мове і мове супастаўлення.

Крок 1. Складанне спісу фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай у беларускай мове. Адбор фразеалагічных адзінак (ФА) ажыццяўляецца на аснове прынцыпу ідэнтыфікацыі па ключавых словах-«маркёрах» у слоўнікавых дэфініцыях ФА, што маюць указанне на прастору, яе ўласцівасці ці прасторавыя адносіны.

Крок 2. Складанне спісу фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай у англійскай мове. З англійскіх фразеалагічных слоўнікаў метадам суцэльнай выбаркі выпісваюцца англійскія прасторавыя ФА.

Крок 3. Структурацыя фразеасемантычных прасторавых палёў (ФСПП) ў беларускай і англійскай мовах. Беларускія і англійскія прасторавыя ФА былі размеркаваны па фразеасемантычных мікрапалях, групам і падгрупам.

Вынікі этапа I: устаноўлены аб’ём беларускага і англійскага фразеасемантычных прасторавых карпусоў у колькасці 588 беларускіх і 787 англійскіх ФА, размеркаваных намі па 29 фразеасемантычных падгрупам.

Этап II. Вызначэнне англійскіх міжмоўных адпаведнікаў асобных беларускіх ФА у межах кожнай фразеасемантычнай падгрупы. Важнай умовай для кантрастыўнага апісання фразеалогіі з’яўляецца колькасць адзінак супастаўлення. Пры такім падыходзе вылучаюцца тры тыпы.

1. *Лінейныя адпаведнікі* (суадносіны 1:1) – адзінцы зыходнай мовы адпавядае толькі адна адзінка мовы супастаўлення. Напрыклад, беларускай ФА *каля бока* ‘надта блізка, зусім побач’ адпавядае толькі адна англійская ФА *at / by someone’s side* (літаральна ‘каля бока’) ‘надта блізка, зусім побач’.

2. *Вектарныя адпаведнікі* (суадносіны 1:N) – адзінцы зыходнай мовы адпавядае некалькі адзінак мовы супастаўлення і наадварот. Вектарныя адпаведнікі бываюць двух тыпаў:

а) некалькі адзінак у беларускай мове – адна ў англійскай мове. Англійскаму фразеалагізму *where's the fire?* (літаральна ‘дзе пажар?’) ‘няма прычын спяшацца’ адпавядаюць дзве беларускія ФА *не гарыць у каго і не на пажар* са значэннем ‘няма ніякіх прычын спяшацца’;

б) адной ФА ў беларускай мове адпавядае некалькі адзінак у англійскай. Беларускай ФА *на вушах* ‘у стане моцнага ап’янення’ адпавядаюць 4 англійскія ФА: *under the influence* (літаральна ‘пад уплывам’), *half seas over* (літаральна ‘мора па калена’), *in one's cups* (літаральна ‘у чым-небудзь кубку’), *three sheets in the wind* (літаральна ‘тры ветразі на вятры’) са значэннем ‘у стане моцнага ап’янення’.

3. *Адсутнасць фразеалагічнага адпаведніка* (суадносіны 1:0) – беларускай ФА не адпавядае ні адна англійская ФА. Напрыклад, беларускаму фразеалагізму *паспееш з козамі на торг* ‘няма чаго спяшацца, не спяшайся’ не было выяўлена ніводнага англамоўнага фразеалагічнага адпаведніка. Падобная беларуская ФА, прадстаўленая лакунай у англійскай мове, вызначаецца як безэквівалентная.

Крок 1. Выяўленне англійскіх слоўнікавых перакладных адпаведнікаў беларускіх ФА і пашырэнне спісу англійскіх ФА з прасторавай семантыкай. На гэтым этапе кожная беларуская ФА правяралася па двухмоўных слоўніках. Атрыманыя вынікі прадстаўляюцца спісам англамоўных адпаведнікаў кожнай беларускай ФА. Напрыклад, для беларускай ФА *пад голым небам* ‘на вуліцы, не ў памяшканні’ былі ўстаноўлены тры англамоўныя фразеалагічныя адпаведнікі: *out of doors* (літаральна ‘за дзвярыма’) ‘на вуліцы, не ў памяшканні’, *in the open air* (літаральна ‘на адкрытым паветры’) ‘на вуліцы, не ў памяшканні’, *under the open sky* (літаральна ‘пад адкрытым небам’) ‘на вуліцы, не ў памяшканні’.

Кожны англамоўны адпаведнік беларускай ФА правяраецца на наяўнасць у англамоўных аўтэнтчных лексікаграфічных даведніках з мэтай выключэння ФА, што не з’яўляюцца адзінкамі сістэмы англійскай мовы і выступаюць як аўтарскія эквіваленты.

Вынікі этапа II: зафіксаваны англійскія фразеалагізмы, што з’яўляюцца міжмоўнымі адпаведнікамі беларускіх ФА з прасторавай семантыкай, пашыраны спіс англійскіх ФА з прасторавай семантыкай.

Этап III. Кампанентны аналіз і апісанне значэнняў беларускіх і англійскіх фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай метадам аналізу слоўнікавых дэфініцый.

Крок 1. Кампанентны аналіз беларускіх ФА у межах вылучаных фразеасемантычных падгруп метадам аналізу слоўнікавых дэфініцый.

Для апісання і супастаўлення значэнняў беларускіх і англійскіх ФА з прасторавай семантыкай неабходна разгледзець фразеалагічнае значэнне як інтэгральную структуру з лексічным і граматычным кампанентамі. Падобныя семныя апісанні праводзяцца для ўсіх беларускіх ФА з прасторавай семантыкай.

Крок 2. Кампанентны аналіз англійскіх фразеалагізмаў у межах вылучаных фразеасемантычных падгруп метадам аналізу слоўнікавых дэфініцый. Значэнні англійскіх фразеалагізмаў падвяргаюцца семнаму апісанню з выкарыстаннем слоўнікавых дэфініцый фразеалагічных і тлумачальных слоўнікаў. Пры кожнай англійскай ФА падаецца яе літаральны пераклад на беларускую мову, што дазваляе выявіць яе фразеалагічны вобраз.

Вынікі этапа III: атрыманы семныя апісанні ўсіх даследаваных беларускіх і англійскіх фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай.

Этап IV. Семантычнае апісанне кантрастыўных пар.

Крок 1. Фарміраванне кантрастыўных пар. *Кантрастыўная пара* – гэта дзве адзінкі моў, што параўноўваюцца і выступаюць як перакладныя адпаведнікі [1, с. 392], у нашым даследаванні – як міжмоўныя фразеалагічныя адпаведнікі. Лінейныя адпаведнікі фарміруюць адну кантрастыўную пару, вектарныя – некалькі. Безэквівалентныя ФА не фарміруюць кантрастыўных пар і апісваюцца як аднамоўныя наборы сем.

Крок 2. Семнае супастаўленне значэнняў кантрастыўных пар.

Вынікі этапа IV: выкананы паралельныя семныя апісанні кантрастыўных пар з выяўленнем эквівалентных, неэквівалентных і безэквівалентных сем.

Этап V. Выяўленне нацыянальна-спецыфічных кампанентаў значэнняў беларускіх і англійскіх ФА. На гэтым этапе ў кожнай кантрастыўнай пары выяўляюцца і апісваюцца нацыянальна-спецыфічныя семы. Кожная пара сем, якія супастаўляюцца, атрымлівае наступную характарыстыку: 1) эквівалентныя семы, 2) семы, што не супадаюць, 3) безэквівалентныя семы, 4) лакунарныя семы. Апошнія тры тыпы сем сведчаць пра нацыянальную спецыфіку семантыкі ФА. Міжмоўныя адпаведнікі апісваюцца парамі, з пералікам толькі тых сем, што не супадаюць і выступаюць як нацыянальна-спецыфічныя.

Вынікі этапа V: дыферэнцыяцыя і апісанне беларускіх і англійскіх міжмоўных фразеалагічных адпаведнікаў па нацыянальна-спецыфічным кампаненце.

Этап VI. Распрацоўка класіфікацыі міжмоўных беларуска-англійскіх фразеалагічных адпаведнікаў і вызначэнне паказчыкаў міжмоўнай эквівалентнасці і нацыянальнай спецыфікі.

Крок 1. Распрацоўка класіфікацыі беларускіх і англійскіх міжмоўных фразеалагічных адпаведнікаў з улікам формаў праявы нацыянальнай спецыфікі фразеалагічнай семантыкі. Беларускія і англійскія міжмоўныя фразеалагічныя эквіваленты размяркоўваюцца па наступных тыпах: поўныя фразеалагічныя эквіваленты, фразеалагічныя эквіваленты з вобразнай нацыянальнай спецыфікай, безэквівалентныя фразеалагізмы, праводзіцца іх падлік у кожнай фразеасемантычнай падгрупе.

Крок 2. Вызначэнне індэксаў міжмоўнай фразеалагічнай эквівалентнасці і нацыянальнай спецыфікі беларускіх фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай на фоне англійскіх. Ступень праявы нацыянальнай спецыфікі семантыкі беларускіх ФА з прасторавым значэннем на фоне англійскай мовы ў межах канкрэтных фразеасемантычных групак можа атрымаць колькасную ацэнку ў выглядзе індэксаў [2]. Супастаўленне індэксаў нацыянальнай спецыфікі беларускіх і англійскіх фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай усіх 29 фразеасемантычных падгруп дазваляе выявіць падобныя беларускія і англійскія прасторавыя ўяўленні, што будуць на аднолькавых кагнітыўных прынцыпах, а на іх фоне – ідэаэтычныя асаблівасці моўнай рэпрэзентацыі прасторавых адносін з яркай нацыянальнай спецыфікай.

Вынік этапа VI: вызначэнне тыпаў беларуска-англійскіх міжмоўных фразеалагічных адпаведнікаў, устанаўленне індэксаў нацыянальнай спецыфікі і міжмоўнай фразеалагічнай эквівалентнасці, выяўленне агульных рыс і нацыянальна-спецыфічных асаблівасцей прасторавых уяўленняў беларусаў і англічан, адлюстраваных у семантыцы беларускіх і англійскіх ФА.

Этап VII. Складанне «Беларуска-англійскага ідэаграфічнага слоўніка фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай». На гэтым этапе кожнай беларускай ФА з прасторавым значэннем падбіраецца па выніках даследавання ўсіх згаданых вышэй этапаў найбольш блізкі па семным апісанні англамоўны эквівалент і праводзіцца іх лексікаграфічная параметрызацыя.

Вынік этапа VII: падбор найбліжэйшых англамоўных фразеалагічных эквівалентаў беларускім ФА з прасторавай семантыкай і складанне «Беларуска-англійскага ідэаграфічнага слоўніка фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай».

Літаратура

1. Стернин, И.А. Контрастивная лингвистика: проблемы теории и методики исследования / И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 288 с.
2. Чубур, Т.А. Национальная специфика семантики слова и проблемы ее лексикографической фиксации: на материале языковых наименований занятости трудовой деятельностью в русском и английском языках: дис. ... канд. наук: 10.02.19 / Т.А. Чубур. – Воронеж, 2005. – 241 л.

I. Будзько (Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт)

ЛЕКСІЧНЫ МАЛЮНАК РАННІХ ПЕРАКЛАДНЫХ ТЭКСТАЎ РЭЛІГІЙНАГА ЗМЕСТУ: НА ПЕРАКРЫЖАВАННІ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДЫЦЫЙ

Адным з самых вядомых помнікаў старабеларускага пісьменства ранняга перыяду з'яўляецца апакрыфічны твор «Пакуты Хрыста» XV стагоддзя. І да сёння дакладна не вызначана тэксталагічная база, на якой ён ствараўся. Даследчыкі адзначаюць, што гэты твор быў перакладзены з польскага арыгінала, аднак перакладчык меў яшчэ лацінскія і чэшскія адпаведнікі. Навукоўцы пішуць аб надзвычайнай эмацыянальнасці гэтага тэксту, што вылучае яго з шэрагу помнікаў таго перыяду: «Вялікую цікавасць уяўляе так званы «Заходнерускі зборнік XV ст.» (даследаваны і названы такім чынам Я.Карскім), што ўключае «Аповесць пра трох каралёў-валхвоў, згаданае вышэй «Жыццё Аляксея, чалавека Божага» і цыкл апавяданняў «Пакуты Хрыста». Асаблівасці ідэамастацкай апрацоўкі сюжэту выяўляюць імкненне перакладчыкаў і рэдактараў стварыць апавяданні эмацыянальна напружаныя, расчуліць чытача, прымусяць яго суперажываць героям, прасякацца іх лёсамі. Персанажы Свяшчэннай гісторыі – Хрыстос і святыя адноўлены ў абліччы простых людзей, клопаты і пакуты якіх знаёмыя і блізкія кожнаму чалавеку той пары» [1, с. 177].

Як адзначалася вышэй, крыніцы гэтых твораў пакуль што дакладна не вызначаны, хутчэй за ўсё, польскі тэкст не дайшоў да нашых дзён. Даследчыкі лічаць, што яны былі перакладзены з лацінскай мовы асобамі, якія, акрамя таго, мелі пад рукамі польскія і чэшскія рэдакцыі іх. На лацінскі арыгінал указваюць паасобныя наяўныя ў тэкстах аказіянальныя лацінізмы, якія не маглі б пранікнуць у тэкст, калі б пераклад быў зроблены непасрэдна з польскай мовы. [2, с. 98]. З пункту гледжання моўных асаблівасцей тэксту, «рукапіс прыкметна вылучаецца тым, што тут жывая беларуская моўная стыхія знайшла сваё найбольш поўнае выражэнне. Характар мовы помніка аказваўся ў залежнасці ад той акалічнасці, што памянёныя творы перакладзены былі ў каталіцкім асяроддзі асобамі, якія, відаць, мала сутыкаліся з пісьменнасцю на кніжнаславянскай мове» [2, с. 98].

Як адзначыў Я.Ф. Карскі, «адносна першага апавядання нашага зборніка мы павінны ўстанавіць той факт, што яно не Нікадзімава Евангелле, але і не сказанне аб Пакутах Гасподніх вядомых нам рэдакцый. Гэта асобнае апавяданне аб пакутах Ісуса Хрыста, перакладзенае з якогасыці польскага рукапіснага апавядання, складзенага на падставе некалькіх лацінскіх казанняў, аб'яднаных часам даволі штучна. Акрамя ўказаных А. Брукнерам лацінскіх крыніц, можа адзначыць яшчэ ў *Legenda aurea Jacobi de Voragine* апавяданне *Passionis Christi* аб паходжанні Пілата і яго лёсе, якое вельмі нагадвае нашае рукапіснае на той жа прадмет. У складальніка альбо, можа быць, перакладчыка польскага апавядання былі і чэшскія крыніцы» [3, с. 28].